

Національна академія педагогічних наук України
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»
Навчально-науковий інститут менеджменту та психології
Кафедра психології та особистісного розвитку
ГО «Українська асоціація екологічної психологічної допомоги»

ПРОТОКОЛ ЕКОФАСИЛІТАТИВНОЇ СЕСІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ

Методичні рекомендації до курсу
«Психологічна допомога особистості: екофасилітативний підхід»

Київ-2022

УДК 159.9
Л 87

Схвалено на засіданні кафедри психології та особистісного розвитку
ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти»
протокол № 1 від 31 серпня 2022 р.

Л 87 Лушин, П. В., & Сухенко, Я. В. (2022). *Протокол екофасилітативної сесії як інструмент індивідуального професійного розвитку суб'єкта психологічної допомоги : методичні рекомендації до курсу «Психологічна допомога особистості: екофасилітативний підхід»*. Київ : ДЗВО «УМО». 25 с.

Методичні рекомендації знайомлять читача з українською модальністю психологічної допомоги «екологічна фасилітація» та орієнтирами протоколювання екофасилітативних сесій, що розглядається як один з дієвих варіантів деліберативної практики. Наведений бланк протоколу екофасилітативних сесій відображає нормативні або «консенсусні» уявлення про процес екофасилітативної допомоги, що дозволять психологу проектувати індивідуальні траєкторії професійного розвитку і відточувати власний стиль консультування. Вебліографічний список праць автора екофасилітативного підходу і теорії особистісних змінювань П.В. Лушина стане у нагоді для самостійного пошуку інформації про цей напрямок гуманістичної психології.

Видання адресоване здобувачам психологічної освіти, практикуючим психологам, викладачам, дослідникам, іншим особам, які цікавляться проблемами надання психологічної допомоги.

УДК 159.9

ЗМІСТ

ЕКОЛОГІЧНА ФАСИЛІТАЦІЯ ЯК УКРАЇНСЬКА МОДАЛЬНІСТЬ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ	4
<i>Про екофасилітацію та екофасилітаторів</i>	4
<i>Як працюють екофасилітатори?</i>	5
<i>З ким працюють екофасилітатори?</i>	6
<i>Гарантії екофасилітаторів для клієнтів</i>	6
<i>Типи екофасилітативних сесій</i>	7
ОРІЄНТИРИ ПРОТОКОЛЮВАННЯ ДЛЯ ЕКОФАСИЛІТАТОРА	8
<i>“Deliberate Practice” на шляху від початківця до експерта</i>	8
<i>Протоколювання як цілеспрямована практика</i>	9
<i>Стратегії роботи над протоколом</i>	10
<i>Типи протоколів</i>	11
<i>Етичний аспект протоколювання</i>	13
ЗМІСТ І СТРУКТУРА ПРОТОКОЛУ ЕКОФАСИЛІТАТИВНОЇ СЕСІЇ	14
<i>Загальні відомості про консультацію</i>	14
<i>Етапи екофасилітативного процесу</i>	14
<i>Технологічна складова</i>	16
<i>Оцінка результативності консультації</i>	16
<i>Проектування та перспективи</i>	16
<i>Варіативність протоколу</i>	16
<i>Де знайти приклади протоколів?</i>	17
БЛАНК ПРОТОКОЛУ ЕКОФАСИЛІТАТИВНОЇ СЕСІЇ.....	18
ВЕБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК ПРАЦЬ П.В. ЛУШИНА	20

ЕКОЛОГІЧНА ФАСИЛІТАЦІЯ ЯК УКРАЇНСЬКА МОДАЛЬНІСТЬ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ

Про екофасилітацію та екофасилітаторів

«Екологічна фасилітація» або «екофасилітація» – це нова українська модальність психологічної допомоги та немедичний психологічний підхід, що спирається на традиції гуманістичної психології К. Роджерса¹ та обґрунтований в теорії особистісних змінювань П.В. Лушина². Його ефективність доведена 20-річною апробацією в умовах формальної та неформальної освіти – підготовки, підвищення кваліфікації психологів в ДЗВО «Університет менеджменту освіти» і в авторській Школі екофасилітації професора П.В. Лушина.

Ключова ідея екофасилітації полягає у наступному: людина, як правило, відповідає вимогам своєї життєвої ситуації, поводить та діє адекватно в ній. Якщо ж цього не відбувається, значить вона цю ситуацію вже змінила і тому їй важливо придивитися до того, що нового та конструктивного вона вже робить. Інколи для цього може знадобитися певний час і професійний супровід психолога-екофасилітатора. У такій ситуації, по суті, екофасилітатор – спеціаліст, залучений до системи саморегуляції клієнта. Клієнт залучає психолога для того, щоб краще опанувати себе в нових життєвих обставинах.

В роботі з клієнтами екофасилітатори дотримуються Кодексу екологічності та принципу «не зашкодь»³. Якщо коротко, то суть його розкривається у так званій презумпції розвитку, сформульованій П.В. Лушиним: «Якщо не доведено, що це регрес, то це прогрес». Це означає, що клієнт не може повернутися в минуле, відновити все як було, але він можете взяти за основу все пережите, отримати від нього усе корисне та створити краще для себе і для свого оточення.

1. Rogers, C. R. (1961). *On becoming a person: A therapist view of psychotherapy*. Boston : Houghton Mifflin Company. 420 p.

2 Лушин, П. В. (2005). *Личностные изменения как процесс: теория и практика*. Одесса: Аспект. 334 с.

3 Лушин, П. В. (2018). Принцип «не зашкодь» в психологічній допомозі й кодекс екологічності. Ю.М. Швалб (Ред.). *Екологічна психологія*. (167-173). Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. http://lib.iitta.gov.ua/712889/1/hrestom_eco_2018a.pdf

У консультативній практиці екофасилітатори керуються наступними положеннями:

1. Ми вдячні клієнту, що він звернувся до нас по допомогу під час або після періоду невдач, сумнівів і страждань: тепер клієнт не один, з ним поряд професіонали.

2. Ми виходимо з того, що ситуація, в якій опинився клієнт не обов'язково є хворобою, швидше за все це перехідний період, який людина проходить неодноразово упродовж життя. Часто цей період потрібен для того, щоб уточнити свої пріоритети, виявити нові напрями руху, визначити прийоми досягнення бажаного.

3. Інколи зручніше та корисніше це робити в супроводі професіонала. Ми говоримо: звернення по допомогу – це не ознака слабкості, але сили – небайдужості до себе, бажання покращувати якість свого життя, не задовольнятися лише тим, що є. Це не ознака слабкості, а відсутність страху перед життям, це прагнення йти уперед, опановувати нові можливості та розвивати нові здібності.

4. Спілкування з клієнтом для нас дуже важливо, ми намагаємося прислухатися до його думок, приглядатися до сформованого образу життя... Для нас допомогти клієнту – це спертися на краще, що є в ньому, на його унікальність і неповторність, на те, чого він вже досяг. Тому ми дуже рідко надаємо рекомендації та поради про те, як клієнту краще вчиняти або вибудовувати своє життя. І при цьому, вже в кінці консультації, клієнт може відчувати здатність вчиняти більш ефективно, з більшою легкістю та впевненістю в собі і з великою довірою до свого оточення.

Як працюють екофасилітатори?

Екофасилітативний підхід дещо відрізняється від багатьох інших.

Екофасилітатори не схильні працювати з проблемами або обмеженнями клієнта, скоріше вони вірять у його нові можливості та працюють над ними.

Екофасилітатори не схильні працювати з проблемою самооцінки, але працюють з її динамікою і розумінням того, що самооцінка не може бути абсолютно фіксованою: як ситуації, так і самооцінка можуть змінюватись.

Екофасилітатори не схильні працювати з проблемою професійного вигорання, але працюють з можливостями професійного розвитку в надскладних умовах.

Екофасилітатори не схильні працювати з проблемою спілкування, з «важкою» дитиною, але працюють з тими можливостями, що можуть відкриватися як для самої дитини, так і для її батьків.

Екофасилітатори швидше за все не будуть надмірно зосереджуватися на перенесених травмах, але зроблять особливий акцент на ознаках, так званого, посттравматичного зростання та розвитку.

Екофасилітатори розглядають не проблемні сім'ї, але сім'ї, що розвиваються, в яких є місце різним людським проявам: кризам, конфліктам, сімейним радощам, щастю, благополуччю та спільним викликам в незвичних ситуаціях.

З ким працюють екофасилітатори?

З людьми, що опинилися в складній життєвій ситуації, переживають життєву, особистісну, професійну кризу і не розуміють що відбувається з ними та навколо, страждають від невизначеності, болю, страху, втрачають або втратили надію...

Якщо при цьому у людини вистачає сил на пошук помічника, то впадати у відчай зарано! Людина вже зробила перший крок і опинилась у потрібному місці у потрібний час.

Екофасилітатори допомагають виявити людині власні ресурси, знову пишатися собою, відчувати смак і барви життя. Робота екофасилітатора – це про народження нового, про нові перспективи та досягнення людини, про свято саморегуляції особистості!

Гарантії екофасилітаторів для клієнтів

Під час консультації та поза її межами екофасилітатори гарантують клієнтам:

– *конфіденційність* – за жодних умов зміст консультації не буде відомий третім особам;

– *анонімність* – екофасилітатор запитує клієнта лише як до нього звертатись;

- *екологічне спілкування* – з чого починати, про що і як говорити визначає клієнт, екофасилітатор спирається виключно на той мінімум інформації, який клієнт готовий надати;
- *емпатійне ставлення, повне позитивне прийняття* – екофасилітатор співчуває клієнту, співпереживає з ним, слухає, чує та відчуває його;
- *конгруентність* – екофасилітатор не приховує власних ставлень до того, що чує від клієнта та не демонструє йому «безособовий фасад» помічника;
- *ефективну взаємодію* – для вирішення запиту або проблеми зазвичай вистачає однієї консультації (до 50 хв.), іноді їх може бути дві або більше.

Типи екофасилітативних сесій

Існують різні типи екофасилітативних консультативних сесій, які визначають за певними критеріями, наприклад:

- *особистість клієнта(-ів)* атрибутує такі типи як консультація дорослого, дитини, дитини в супроводі дорослого, сімейної пари, а також супервізія або інтервізія екофасилітатора, групова екофасилітативна сесія для колективів установ, організації тощо;
- *урахування рівня підготовки та компетентності консультанта* дозволяє говорити про самостійну консультацію, консультацію під супервізією, демонстраційну, навчальну;
- *відповідно до кількості учасників* консультації характеризують як індивідуальні (один клієнт) або групові (від двох клієнтів), до яких відносять і сімейні консультації;
- *різні формати взаємодії та типи зв'язку* між клієнтом і консультантом позначають очні та дистанційні консультації, як такі що відбуваються з використанням різних інформаційно-комунікаційних технологій (телефон, месенджери, аудіо, відео зв'язок), у т.ч. письмовий (месенджери), голосовий (з відео / без відео);
- *за кількістю зустрічей* консультація може бути одиничною або систематичною, а також первинною, повторною;
- *за оцінками результативності* – повне вирішення проблеми, певні зрушення у вирішенні проблеми, з очевидним ефектом «тут і зараз» по типу інстайту або з відтермінованими ефектами.

ОРІЄНТИРИ ПРОТОКОЛЮВАННЯ ДЛЯ ЕКОФАСИЛІТАТОРА

“Deliberate Practice” на шляху від початківця до експерта

Ідея навмисного або цілеспрямованого практикування, так званої деліберативної практики (анг. *deliberate practice*), для психологів, психотерапевтів не є новою. Її витoki пов'язують з класичною розвідкою К. А. Ерікссона з колегами, сфокусованій на методах, які дозволяють найкращим професійним музикантам досягати експертного рівня. У ній дослідники дійшли висновку, що більшість людей можуть стати експертами у своїй професії, доклавши зусиль і наполегливості, але досягти такого рівня дуже важко⁴. Т. Роусманієре обґрунтовує та доводить дієвість п'яти принципів навмисної практики для психотерапевтів: «Ми використовуємо результати клієнтів як найбільш надійну емпіричну основу для власної практики; ми навчаємось краще, якщо зосереджуємось на певних навичках, які виходять за межі наших актуальних здібностей, та постійно їх прокачуємо; ми максимально отримуємо уроки з нашого досвіду, особливо з наших невдач, переглядаючи власну роботу на відеозаписах; ми боремося з власним уникненням переживань, якщо розвиваємо емоційну самосвідомість і нереактивність⁵. Результати лонгітюдального дослідження, проведеного на репрезентативній вибірці американських психотерапевтів, свідчать, що збільшення досвіду призводить до зниження кількості пацієнтів і тривалості психотерапевтичної практики. Але при цьому ж проявляється і позитивна динаміка щодо зниження показників дострокового припинення психотерапії. Таким чином, збільшення професійного досвіду психотерапевтів корелює зі зниженням його інтенсивності та кращими результатами⁶. Одночасно в іншій роботі показано, що набуття

⁴ Ericsson, K. A., Krampe, R. T., & Tesch-Römer, C. (1993). The role of deliberate practice in the acquisition of expert performance. *Psychological Review*, 100(3), 363–406. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.100.3.363>

⁵ Rousmaniere, T. (2016). *Deliberate practice for psychotherapists: A guide to improving clinical effectiveness*. Routledge.

⁶ Goldberg, S. B., Rousmaniere, T., Miller, S. D., Whipple, J., Nielsen, S. L., Hoyt, W. T., & Wampold, B. E. (2016). Do psychotherapists improve with time and experience? A longitudinal

психотерапевтом досвіду не обов'язково призводить до підвищення кваліфікації спеціаліста⁷.

Очевидно, що професійний розвиток психолога є доволі складною і недостатньо вивченою проблемою. Перспективи позитивних змін у його професійній діяльності, пов'язані з цілеспрямованим практикуванням, виглядають доволі переконливо, але при цьому потребують додаткового осмислення, спонукають до розроблення нових підходів, апробації та втілення інноваційних методів і прийомів. У вимірах екофасилітативного підходу і самостійна робота психолога над протоколом, і спільна робота над ним з колегами розглядається як інструмент і засіб професійного розвитку. Дистанційні моделі навчання, онлайн технології консультативної, навчальної взаємодії, а також доступність і зручність функцій відеозапису, що реалізуються в індивідуальному та/або розподіленому форматі в середовищі колег-екофасилітаторів, у даному контексті мають оптимістичні та надихаючі перспективи.

Протоколювання як цілеспрямована практика

Нормативний протокол екофасилітативної сесії відображає нормативні або «консенсусні» уявлення про процес екофасилітації. Поєднуючи реальну консультацію та протоколювання екосесії, консультант наближається до нормативної траєкторії професійного розвитку екофасилітатора. Зрозуміло, що декілька протоколів виявляють її динамічний стандарт, який поступово складається та оприявнюється в практиці слухача-консультанта. Зрештою, можна звернути увагу на відмінності у протоколах і запропонувати власний нормативний протокол з акцентом на його індивідуальних особливостях, які фактично є ознакою, провісником індивідуальної траєкторії розвитку професіонала та формування унікального стилю його професійної

analysis of outcomes in a clinical setting. *Journal of Counseling Psychology*, 63(1), 1-11.
<https://doi.org/10.1037/cou0000131>

⁷ Rousmaniere, T., Goodyear, R. K., Miller, S. D., & Wampold, B. E. (Eds.). (2017). *The cycle of excellence: Using deliberate practice to improve supervision and training*. John Wiley & Sons.
<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/book/10.1002/9781119165590>

діяльності. Укладання, порівняння та зіставлення протоколів дає можливість консультанту відстежувати, з одного боку, власні зміни траєкторії професійного розвитку, її стандартизації, ліцензування, з іншого – спостерігати за еволюцією практики екофасилітації та спільноти екофасилітаторів.

Те, що професіонал робить самостійно після консультації, він робить найперше заради себе: спочатку обирає що саме він здатний зробити у доволі широкому полі варіантів, потім відображає, репрезентує у протоколах, те що може і як може, потім надбудовується, узагальнює і таким чином збагачує діапазон власного бачення та можливостей, які згодом апробує в роботі з новими клієнтами. У даному контексті можна позначити декілька типів протоколів: транскрибація записів, вільний переказ, метафорична історія, а також декілька стратегій протоколювання, що асоціюються з максимальною або мінімальною конкретикою. Коли консультант займається інтроспекцією, спостерігає за власною свободою та відповідальністю в консультативній практиці, знаходить у цьому щось нове, тоді всі ці методичні варіанти і відкривають можливості для його професійного розвитку.

Стратегії роботи над протоколом

В роботі над протоколом можуть проявлятися дві умовно «полюсні» стратегії – укладання та «творення», а також третя стратегія – перехідна, що має ознаки «гібридної»:

– *стратегія укладання протоколів*, проявляється тоді, коли консультант акцентує на точності та репродукції змісту консультативної взаємодії та на перспективі, так би мовити вторинного, відтермінованого у часі й більшою мірою раціонального аналізу, що також може обговорюватись, доповнюватись зворотним зв'язком експертів, супервізорів тощо;

– *стратегія «творення» протоколів* уявляється як творчий потоковий процес репрезентації «тут і зараз» того, що відбувалось під час консультації, з фокусом на власних відчуттях, стратегіях розвитку клієнта

та саморозвитку консультанта, його особистісного, творчого, професійного потенціалу;

– «гібридна» стратегія синтезує та репрезентує професійні індивідуальні та розподілені стратегії, позиції інтроспекції «в» та спостереження «за», аутоемпатії та емпатії, толерування та інтолерантності до невизначеності, конгруентності та політкоректності, комфорту та дискомфорту і таким чином позначає зони освоєного, потенційного та перспективного для психолога-екофасилітатора.

Усі ці стратегії є компліментарними, мають як індивідуальний сенс для професійного становлення, розвитку кожного консультанта, так і колективну цінність для всієї спільноти екофасилітаторів, ствердження екофасилітативного підходу та дисемінації даного методу в світовій царині психологічної практики.

Типи протоколів

Вибір варіанту укладання протоколу здійснюється екофасилітатором з огляду на ті актуальні завдання, які він для себе визначає на певному етапі професійної діяльності. У даному сенсі протокол екофасилітативної сесії може розглядатись і як інструмент саморефлексії та деліберативної практики; і як підтвердження власного досвіду роботи для обговорення з іншими; і для подальшої наукової, педагогічної роботи, зокрема, аналізу, узагальнення результатів екофасилітативної практики тощо.

Варіанти протоколів, як опис консультативного процесу та представлення діалогічної взаємодії між клієнтом і екофасилітатором, є різними. До критеріїв, які визначають тип протоколу можна віднести: повноту і точність переказу; наявність у ньому елементів осмислення, рефлексій, узагальнення, творчого опрацювання, виявлення загальних тенденцій та специфічних особливостей консультативного процесу, фокусування на окремих його етапах тощо. Найбільш поширеними типами протоколів є транскрибований протокол, вільний письмовий переказ, метафоричний наратив, які прокоментуємо докладніше.

Транскрибація запису (аудіо-, відео) являє собою максимально точний і найбільш докладний тип протоколу, що практично ідентичний до змісту

взаємодії. Такий протокол надає максимальні можливості у плані осмислення, рефлексії власної практики; дозволяє відстежувати та моніторити динаміку консультативного процесу та його учасників. Його укладання потребує значних витрат часу, сформованості певних навичок, а також обізнаності щодо сучасних технологічних можливостей, програмного забезпечення, що полегшує таку роботу. Транскрибація аудіо-, відеозапису консультацій є цінним емпіричним матеріалом для наукових психологічних розвідок, зокрема, психолінгвістичних, за типом *"case study"* та інших. Аналіз таких протоколів дозволяє виявляти імпліцитні тенденції особистісного розвитку та змінювань, специфіку методу надання психологічної допомоги, стильові особливості консультанта-екофасилітатора, відповідність його діяльності основним принципам і діалектичній логіці екофасилітативної допомоги.

Вільний письмовий переказ передбачає більш стислий формат репрезентації змісту, загальної логіки консультації, принципів, прийомів і результатів роботи екофасилітатора. При цьому він відображає фокуси консультанта, його стильові пріоритети, тому такий протокол не лише про клієнта. У ньому оптимально поєднуються професійно-стильові особливості екофасилітатора з одного боку, а з іншого – атрибутивні ознаки, принципи, прийоми даного методу, рівень їх усвідомлення, оволодіння ними та використання в консультативній практиці. У контексті *"deliberate practice"* даний тип протоколювання видається найбільш відповідним.

У *метафоричному письмовому наративі*, укладеному за мотивами консультації, як правило відображається головна (можливо декілька другорядних ліній консультації), дійові особи можуть наділятися різними ролями, асоціюватись з певними метафоричними образами, архетипами, але зі збереженням та відображенням змістової логіки, основних принципів, етапів, прийомів екофасилітативної сесії. Укладання протоколів такого типу сприяє саморозвитку, самоактуалізації, розвитку творчого потенціалу та саморегуляції консультанта, а також може мати соціальні ефекти у плані популяризації екофасилітації як методу психологічної допомоги у психологічних науково-популярних, навчальних, методичних виданнях і посібниках.

Етичний аспект протоколювання

Щодо професійної етики психолога в роботі над/з протоколом консультації, то найперше – важливо отримати поінформовану згоду клієнта щодо особливостей укладання протоколу та варіантів його використання. Приміром, консультант може зазначити про можливість здійснення аудіо-, відеозапису консультації. Практика екофасилітації показує, що близько третини клієнтів виявляють таке бажання та зацікавлені у тому, щоб після консультації мати змогу ще раз переглянути сесію, сфокусувати увагу на певних її моментах, відстежити динаміку власних психологічних станів, міркувань, ставлень тощо. При цьому консультант може надати власні гарантії щодо не розповсюдження даних матеріалів, а також отримати аналогічні гарантії від клієнта (тобто, запис буде доступний тільки для клієнта і консультанта). Також можна обговорити формат укладання та оприлюднення протоколу, можливості його використання консультантом, у т.ч. для підтвердження власного досвіду (годин консультативної практики), в навчальній та/або науковій діяльності тощо.

Запитання, на які консультанту варто отримати однозначні усні або письмові відповіді клієнта є такими:

– Чи хотіли б ви отримати аудіозапис/відеозапис консультації для власного використання?

– Чи готові ви надати згоду на використання аудіо/відеозапису консультації у навчальних, науково-дослідницьких цілях? Якщо так, то на яких умовах?

– Чи готові ви надати згоду на укладання протоколу консультації на основі аудіо/відеозапису консультації та використання його у навчальних та/або наукових цілях?

– Чи готові ви надати згоду на укладання протоколу консультації на основі аудіо/відеозапису консультації та опублікування його у навчальних та/або наукових виданнях? Як один з варіантів, який може обговорюватись, є відсутність в опублікованому протоколі інформації, що дозволяє однозначно ідентифікувати клієнта та його оточення.

Професійна етика психолога передбачає чітке виконання та однозначне дотримання укладених з клієнтом домовленостей.

ЗМІСТ І СТРУКТУРА ПРОТОКОЛУ ЕКОФАСИЛІТАТИВНОЇ СЕСІЇ

Загальні відомості про консультацію

У даному блоці зазвичай зазначається дата; тривалість; формат екофасилітативної сесії, дані про учасників (П.І.Б. клієнта, консультанта, супервізора); інформація про отримання поінформованої згоди клієнта на ведення протоколу, аудіо-/відеозапису, в усному (попереднє обговорення та узгодження деталей на початку консультації та їх фіксація безпосередньо на початку аудіо-/відеозапису) або письмовому форматі; а також перше враження консультанта про клієнта.

Етапи екофасилітативного процесу

Зміст консультації презентується більш або менш докладно, відображає основні її етапи, що асоціюються з діалектичною тріадою⁸ «теза – антитеза – синтез» і репрезентують ритміку парадоксального, незворотного та малопередбачуваного процесу особистісного змінювання як розвитку.

Перший або тезовий етап зазвичай включає такі компоненти: встановлення рапорту між клієнтом і консультантом, формулювання запиту клієнтом, його початковий наратив, який в логіці екофасилітативного процесу власне і розглядається як «теза»; ключові моменти його віддзеркалення, парафраз консультанта і відповіді-реакції, акцентації щодо них клієнта; уточнені, довизначені, перевизначені під час діалогу формулювання, обставини, сенси; відображення цілісної недефіцитарної картини подій, відповідності та контекстуальності поведінки клієнта.

Другий етап або етап формулювання антитези асоціюється з виникненням суперечностей, неконгруентностей (невербальних, вербальних, емоційних, поведінкових, смислових), які були помічені консультантом і мали значення для подальшої роботи; тупиковими ситуаціями, запитаннями клієнта і консультанта, що позначають простір

⁸ Hegel, G. (1812/1969). *Science of Logic* (A. Miller, Trans.). London: George Allen and Unwin.

невизначеності або буферну зону⁹ розвитку, в якій жоден з учасників консультативної екосистеми не може виступати як експерт, усвідомлює та фіксує власні обмеження, декларує вичерпання попереднього потенціалу розвитку та «приреченість» до виникнення нового... З одного боку, суть даного етапу полягає у формуванні чи прояві, а іноді «позитивній провокації» антитезових переживань або станів клієнта, що мають тенденцію спонтанно вирішуватися тупиковими станами невизначеності, безвиході (як з боку клієнта, так і психолога-екофасилітатора). З іншого боку – в ефекті синтезу нових основ діяльності та перспектив власного розвитку (у вигляді інсайтів та/або зрушень, подвижок у ході консультації, що часто проявляється так само в гармонізації (відновленні) ритму розвитку за вказаною вище схемою. Таких зрушень або циклів може бути декілька – аж до повного зживання актуальності запиту. Вихід в альтернативний стан, який має тенденцію вирішитися синтезом і повторенням циклів ритму – це колективний процес, ознаки якого виявляються в обох сторін (як у клієнта, так і у екофасилітатора).

Третій етап, як етап синтезування нового, позначається інсайтами, усвідомленнями, катарсичними явищами, зрушеннями в системі сенсів клієнта та формулюванням оновленого наративу, синтезованого на матеріалі тезового та антитезового, що знімає протиріччя між ними. Також характерним для даного етапу є позначення найближчих та/або віддалених планів, промальовування клієнтом власних перспектив – спочатку дуже легкими, подекуди підсвідомими та невпевненими «штрихами», що супроводжуються метафоруванням, і при підтримці консультанта набувають більш чітких абрисів поліваріативного, прийняттого і навіть бажаного майбутнього. Про закінчення роботи клієнт може сигналізувати зміною голосу, виразу обличчя, настрою, пози, вербальною або невербальною оцінкою отриманого результату, фразами типу «мені є про що подумати» або промовистим «дякую». Для консультанта такі маркери є сигналом того, що процес допомоги завершено.

⁹ Лушин, П. В. (2008). Экофасилитация в психотерапевтическом и образовательном контекстах: «Буферная зона развития», коллективно генерируемый инсайт и неопределенность. *Журнал практикующего психолога*, 4, 95-104.

Технологічна складова

Передбачається перелік та/або опис використаних і найбільш вдалих технік, прийомів, метафор консультативного процесу, аналіз таймінгу консультації, дотримання принципів екологічного фасилітативного супроводу в ситуації допомоги іншому тощо.

Оцінка результативності консультації

Може включати опис зміни станів клієнта, консультанта упродовж сесії; оцінку сесії та/або зворотний зв'язок від клієнта (бажано в його термінах); підсумкове враження екофасилітатора та супервізора (якщо він був).

Проектування та перспективи

Тут відображаються домовленості про наступну зустріч з клієнтом (якщо вона мала місце), домовленості щодо отримання зворотного зв'язку. Також з урахуванням результату проведеної консультації, думки та порад супервізора, екофасилітатору варто зафіксувати орієнтири власної траєкторії професійного розвитку на найближчу та/або віддалену перспективу.

Варіативність протоколу

Отже, базовий варіант протоколу екофасилітативної сесії (див. бланк протоколу нижче) включає п'ять блоків, у яких неведено загальні відомості про консультацію, її учасників, дотримання етичних принципів і процедур; описано етапи та зміст консультації; розкрито основні технологічні прийоми та компоненти, використані екофасилітатором; зазначено оцінки консультативного процесу, наміри, потреби у додатковій зустрічі, а також визначено зону власного професійного розвитку екофасилітатора на основі самооцінки проведеної консультації та оцінки супервізора.

Проте, базовий варіант не є догмою. Скоріше, він розглядається як набір певних інструментів для вільної рефлексії та проектування власної консультативної практики, індивідуальної траєкторії професійного, особистісного розвитку психолога (як створення нової діалектичної

реальності) у різних вимірах і координатах (етапи, механізми, техніки, прийоми та ін.) екофасилітативного процесу. Наведена послідовність етапів, структурних компонентів, їх змістове наповнення є досить умовним. Позначені пункти варто розглядати як стартові «підручні засоби», що використовуються екофасилітатором контекстуально, з урахуванням змістово-динамічної специфіки сесії, цілей укладання протоколу, стилю «виконавців» тощо. Звісно, вони можуть оновлюватись, удосконалюватись, доповнюватись або скорочуватись, власне як і структура протоколу, що може адаптуватись екофасилітатором відповідно до мети, актуальних завдань консультативної практики на різних етапах професійної діяльності. Але при всьому цьому, і базові принципи екофасилітації, і ритміка особистісних змінювань, і загальна логіка екофасилітативного процесу мають знайти своє відображення у протоколі якнайвиразніше.

Де знайти приклади протоколів?

Приклади протоколів екофасилітативних сесій різного типу представлені у таких виданнях і публікаціях:

1. Лушин, П. В. (2013). *Екологічна допомога особистості в перехідний період: екофасилітація*. Київ: «Оріяна». (Серія «Живая книга»; Т. 2).

2. Лушин, П. В. (2014). *Гібридна життя: як вижити, коли все звичайне рушиться?* Київ.

3. Лушин, П. В. (2017). *Хаос і неопределенність: від страдання – до росту і розвитку*. Київ: Оріяна. 144 с. (Серія «Живая книга»; Т. 4).

4. Лушин, П. В. (2018). *Введення в ЕкоПсихоІммунологію*. Київ: Мирон І. А. (Серія «Живая книга»; Т. 5).

5. Лушин, П. В., & Сухенко, Я. В. (Ред.). (2012). *Живая книга Личные алгоритмы екофасилітації*. Київ: Оріяна. (Серія «Живая книга»; Т. 1).

6. Лушин, П. В., & Сухенко, Я. В. (Ред.). (2013). *Екофасилітація: самоучитель для дорослих*. Київ: Мирон І. А. (Серія «Живая книга»; Т. 3).

7. Сухенко, Я. В. (2012). *Розвиток емпатії практичного психолога як чинник його саморегуляції* [Дис. канд. психол. наук, 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія]. Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ.

БЛАНК ПРОТОКОЛУ ЕКОФАСИЛІТАТИВНОЇ СЕСІЇ

Загальні відомості

Дата консультації «_____» _____ 20__ р.

Тривалість консультації _____ хв.

Тип консультації _____

Екофасилітатор _____

Супервізор _____

Клієнт (ім'я/нікнейм) _____

Вік клієнта (зі слів або орієнтовно) _____

Поінформована згода клієнта на аудіо- відеозапис консультації _____

Особливості використання протоколу (в наукових, навчальних, професійних цілях) _____

Перше враження про клієнта (акцент на нетипових, суперечливих деталях) _____

Зміст, етапи консультації

Запит клієнта, початковий наратив (*теза*) _____

Відображення, парафраз, акцентації клієнта/консультанта _____

Формулювання, що уточнювались, перевизначались _____

Суперечності, неконгруетності (невербальні, вербальні, емоційні, поведінкові, смислові тощо) _____

Тупикові ситуації, запитання _____

Уточнений наратив клієнта (*антитеза*) _____

Простір невизначеності / буферна зона розвитку клієнта та консультанта (у відповідних термінах, формулюваннях) _____

Ключові запитання, уточнення _____

Інсайти, усвідомлення, зрушення _____

Вихідний/синтезований наратив (у термінах клієнта), що знімає попередні протиріччя (*синтез*)_____

Означені клієнтом найближчі/віддалені плани, перспективи_____

Технологічна складова

Використані техніки та прийоми_____

Метафори консультативного процесу_____

Оцінка результативності

Динаміка станів клієнта, консультанта упродовж сесії_____

Оцінка результату консультації у термінах клієнта_____

Підсумкове враження екофасилітатора про роботу з клієнтом_____

Підсумкове враження супервізора про екофасилітативну сесію_____

Проектування та перспективи

Домовленість про наступну зустріч з клієнтом (якщо вона мала місце), отримання зворотного зв'язку від нього тощо_____

Орієнтири індивідуальної траєкторії професійного розвитку екофасилітатора на найближчу, віддалену перспективу_____

Підпис консультанта

Підпис супервізора

ВЕБЛОГРАФІЧНИЙ СПИСОК ПРАЦЬ П.В. ЛУШИНА

- Лушин, П. В., & Ржевская, З. А. (2003). «Мотиваційний вакуум» як можливість розвитку: екопсихологічна перспектива. *Актуальні проблеми психології*, 7(1), 244-252. http://ecopsy.com.ua/data/zbirki/2003_01/sb01_39.pdf
- Лушин, П. В. (2008). Гуманистическая, авторитарная и экопсихологическая перспектива в образовании или переосмысление «философии для детей» в условиях глобализации. *Childhood & Philosophy*, 4(7), 173-192. <https://www.redalyc.org/pdf/5120/512051708010.pdf>
- Лушин, П. В. (2009). Парадоксальная природа управления (экофасилитации) самостоятельной учебно-профессиональной деятельностью слушателей в системе последиplomного педагогического образования. *Вісник післядипломної освіти*, 11(2), 192-197. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vpo_2009_11%282%29_26
- Лушин, П. В. (2009). Принципы выживания в условиях системного кризиса. *Проблеми сучасної психології: зб. наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України*, 4, 181-193. <http://journals.uran.ua/index.php/2227-6246/article/view/162901/161926>
- Лушин, П. В. (2009). Психологічні особливості управління в умовах перехідного періоду (на прикладі консультативної та педагогічної практики) Н. І. Пов'якель (Ред.), *Практична психологія в системі вищої освіти: теорія, результати досліджень, технології* (с. 54-62). Київ: НПУ імені Н. П. Драгоманова МОН України, поліграф. Центр. <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/7471>
- Лушин, П. В. (2012). Деформалізація пространства підвищення кваліфікації взрослых в системі последиplomного образования: пілотажное исследование. *Вісник післядипломної освіти*, 8, 238-243. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vpo_2012_8_38
- Лушин, П. В. (2012). Психологічний компонент євроінтеграції: з досвіду змін у системі післядипломної педагогічної освіти. Л. П. Пуховська (Ред.), *Післядипломна освіта в умовах євроінтеграції: сутність, зміст, технології, готовність до змін*. (с. 95-111). Київ: Педагогічна думка. <https://lib.iitta.gov.ua/7003/>
- Лушин, П. В. (2012). Деформація или деформалізація последиplomного образования: новая повседневность и экологическая перспектива.

Психологічні науки: проблеми і здобутки, 3, 113-125.
http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pnpz_2012_3_10

- Лушин, П. В. (2012). Так ли далека личностно-ориентированная перспектива в образовании? *Післядипломна освіта в Україні*, 2(21), 36-42. <https://lib.iitta.gov.ua/8064/>
- Лушин, П. В., & Бричник, В. А. (2012). Технология краудсорсинга: перспективы развития в психологии. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки*, 37(61), 10-14. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_012_2012_37_5
- Лушин, П. В. (2013). Два измерения принципа «не навреди» и кодекс экологичности. *Психотерапия*, 10(130), 8-12. <https://lib.iitta.gov.ua/8385/>
- Лушин, П. В. (2013). Одарённость как свойство одарённых образовательных систем: экофасилитативный подход. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*, 5, 93-95. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Otros_2013_5_26
- Лушин, П. В. (2014). «Гибридная жизнь»: об особенностях самоорганизации и психологической помощи в переходный период: метод. матер. к авт. курсу «Психологическая помощь личности в переходный период». *Теория и практика психотерапии*, (4), 57-62. https://www.academia.edu/30613880/Hybrid_Life_Psychology_of_Transition_pdf
- Лушин, П. В. (2014). К проблеме проектирования учебника для взрослых. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки*, 43(67), 32-37. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_012_2014_43_6
- Лушин, П. В. (2014). Проектирование учебника по образованию взрослых: «фасилитативная андрагогика». Є. Потапчук (Ред.), *II Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців»* (с. 164-165). Хмельницький: ХНУ. <https://lib.iitta.gov.ua/8260/>
- Лушин, П. В. (2014). Самоорганизация в образовании взрослых: о перспективах интеграции спонтанных изменений. *Теория и практика психотерапии*, 2(2), 92-97. <https://lib.iitta.gov.ua/8166/>
- Лушин, П. В., Волянчук, Н.Ю., Брюховецька, О.В., Гусев, А.І., Катюк, Я.Л., Карамушка, В. І. & Інжиєвська, Л. А. (2014). *Особистісно-орієнтована підготовка майбутніх психологів у системі післядипломної педагогічної освіти*. Київ: Ун-т менедж. Освіти. 369 с. <http://lib.iitta.gov.ua/8318/>
- Лушин, П.В. (Ред.). (2014). *Навчально-методичне забезпечення особистісно орієнтованої підготовки майбутніх психологів у системі післядипломної педагогічної освіти*. Київ: УМО. 250 с. <http://lib.iitta.gov.ua/8360/>

- Лушин, П. В. (2016). Когда хаос и неопределенность внутри: VUCA-люди. *Теория и практика психотерапии*, 3(11), 2-4. <https://bit.ly/3Th7JZ5>
- Лушин, П. В. (2016). Неопределенность и типы отношения к ней: ситуация психологической помощи. *Психологічне консультування і психотерапія*, 5(1), 33-40. http://nbuv.gov.ua/UJRN/pscp_2016_1_5_5
- Лушин, П. В. (2016). Неопределенность, которую не толерируют. *Теория и практика психотерапии*, 3(5), 2-6. https://www.academia.edu/30613984/Uncertainty_Which_Is_Not_Tolerated_pdf
- Лушин, П. В. (2016). Посттравматический рост и условия экологичного сопровождения травматических переживаний. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки*, 4(49), 11-24. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_012_2016_4_4
- Лушин, П. В. (2018). «Нова українська школа» – четверта хвиля гуманізації в освіті: погляд психолога-фасилітатора. *Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Психолого-педагогічний супровід професійної підготовки та підвищення кваліфікації фахівців в умовах трансформації освіти»* (с. 60-62). Київ: ДВНЗ «УМО». <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/713435>
- Лушин, П. В. (2018). Деформація і деформалізація освітнього простору в умовах відкритої післядипломної освіти: екофасилітативний підхід. М. О. Кириченко, Л. М. Сергеева (Ред.), *Відкрита освіта: інноваційні технології та менеджмент* (с. 192-197). Київ: Інтерсервіс. <https://lib.iitta.gov.ua/713424/>
- Лушин, П. В. (2018). Принцип «не зашкодь» в психологічній допомозі й кодекс екологічності. В Ю.М. Швалб (Ред.). *Екологічна психологія*. (167-173). Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. http://lib.iitta.gov.ua/712889/1/hrestom_eco_2018a.pdf
- Лушин, П. В. (2018). Холістична парадигма у підготовці професіонала у сфері освіти. *Матеріали Всеукраїнської Інтернет-конференції «Психолого-педагогічні засади розвитку професіоналізму освітян в умовах реалізації Концепції Нової української школи»* (с. 65-67). Київ: ДВНЗ «УМО»; Рівне: РОППО. http://umo.edu.ua/images/content/nauk_diyalnist/Збірник_тез_інтернет-конференції_29.03.2018_КИІВ-РІВНЕ.pdf
- Лушин, П. В., & Сухенко Я. В. (2018). Екофасилітативні картки: «мануал» до супроводу індивідуальних освітніх траєкторій психолога-консультанта. *Проблеми сучасної психології*, 1(13), 84-90. <https://lib.iitta.gov.ua/713415/>
- Лушин, П. В. (2020). «Гіг-освіта» як альтернатива НУШ. Г. М. Бевз (Ред.) *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Технології*

формування позитивної громадської думки щодо освітніх інновацій». *Вісник психології і педагогіки*, 26. Київ: ІСПП НАПН України. <https://bit.ly/3GmXixX>

- Лушин, П. В. (2020). Скрытые ресурсы традиционной образовательной системы при подготовке психолога. *Матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції «Психолого-педагогічний супровід професійної підготовки та підвищення кваліфікації фахівців в умовах трансформації освіти»* (с. 129-134). Київ: ДЗВО «УМО». <https://bit.ly/3U56PA8>
- Лушин, П. В., Сухенко Я. В., Хілько С. О., & Шевченко С. В. (2020). *Мануал до атестації здобувачів вищої освіти бакалаврського та магістерського рівнів зі спеціальності 053 «Психологія»*. Київ: ДЗВО «УМО». 92 с. <https://lib.iitta.gov.ua/719295/>
- Лушин, П. В. (2021). «Інноватика збереження»: приховані ресурси традиційної освітньої системи при підготовці психолога. *Вісник післядипломної освіти*, 15(44), 96-107. <https://lib.iitta.gov.ua/724260/>
- Лушин, П. В. (2021). Екофасилітація як інноваційна модальність психологічної допомоги. *Матеріали Х Міжнародної науково-практичної конференції «Психолого-педагогічний супровід професійної підготовки та підвищення кваліфікації фахівців в умовах трансформації освіти»* (с. 187-195). Київ: ДЗВО «УМО». <https://cutt.ly/IYeaNtO>
- Лушин, П. В. (2022). Подальше визначення принципу екологічності: зміст психологічної допомоги під час доленосних подій в Україні у 2022 році. *Матеріали ХІ Міжнародної науково-практичної конференції «Психолого-педагогічний супровід професійної підготовки та підвищення кваліфікації фахівців в умовах воєнного стану»* (с. 9-13). Київ: ДЗВО «УМО». http://umo.edu.ua/images/content/institutes/imp/vydannya/konferenc/2022/Materials-XI-International-conf_20_05_2022.pdf
- Лушин, П. В., & Сухенко, Я. В. (2022). Підготовка майбутніх психологів на початку війни в Україні: формат «живої психологічної лабораторії». *Матеріали ХІ Міжнародної науково-практичної конференції «Психолого-педагогічний супровід професійної підготовки та підвищення кваліфікації фахівців в умовах воєнного стану»* (с. 14-18). Київ: ДЗВО «УМО». http://umo.edu.ua/images/content/institutes/imp/vydannya/konferenc/2022/Materials-XI-International-conf_20_05_2022.pdf
- Lushyn, P. & Dannikova, E. (2000). The Ecopsychological Model of Survival: Reflections on Who Moved My Cheese? In Cross-cultural Perspective. <https://bit.ly/3t7h6QD>

- Lushyn, P., & Borrelli, S. (2003). Rediscovery of EMDR: In search of a rationale. *The EMDR Practitioner*. <https://francineshapirolibrary.omeka.net/items/show/16777>
- Lushyn, P., & Kennedy, D. (2012). Manipulation and Control in a Community of Inquiry. *Analytic Teaching*, 23(2), 103–110. https://www.researchgate.net/publication/237421268_Power_Manipulation_and_Control_in_a_Community_of_Inquiry
- Lushyn, P. V. (2018). Ecology of Pedagogical Space in the Framework of Educational. *Післядипломна освіта в Україні*, 1, 15-20. <https://lib.iitta.gov.ua/713426/>
- Lushyn, P. (2020). At the forefront of the buffer: the convergence of traditional and positive psychology. *Theoretical and Methodological Problem of Psychological Advice and Psychotherapy*, 14, 28-34. <https://periodicals.karazin.ua/psychotherapy/article/download/17051/15737/>
- Lushyn, P. (2020). An ambiguous sign of upcoming adjustment: tolerance for over-protection, “scheduled separation” and chaos. М. М. Слюсаревський, Л. А. Найдьонова, О. Л. Вознесенська (Ред.). *Досвід переживання пандемії covid-19: дистанційні психологічні дослідження, дистанційна психологічна підтримка* (с. 10-18). Київ: ІСПП НАПН України. <http://doi.org/10.33120/QERPASProceeding-2020>
- Lushyn, P., Sukhenko, Y., & Davydova, O. (2020). Particularities of Students' Educational Trajectories and “Projectories”: A Psychosemantic Dimension. In: *2020 IEEE Problems of Automated Electrodrive. Theory and Practice (PAEP)*, Kremenchuk, Ukraine, 1-4, <https://doi.org/10.1109/PAEP49887.2020.9240866>
- Lushyn, P., Sukhenko, Y. and Davydova, O. (2021). Trajectories of Student's Personal Development and Learning During Pandemic Covid-19. In: *2021 IEEE International Conference on Modern Electrical and Energy Systems (MEES)*. IEEE, 2021. <https://doi:10.1109/MEES52427.2021.9598670>
- Lushyn, P., & Sukhenko, Y. (2021). Post-Traumatic Stress Disorder and Post-Traumatic Growth in Dialectical Perspective: Implications for Practice. *East European Journal of Psycholinguistics*, 8(1), 57-69. <https://doi.org/10.29038/eejpl.2021.8.1.lus>
- Lushyn, P. & Sukhenko, Y. (2022). Reconsidering the Concept of Sustainability: Personal Adaptability Dynamics as Predictor of Positive Change. In: *3rd International Conference on Sustainable Futures: Environmental, Technological, Social and Economic Matters (ICSF)*. <https://doi.org/10.1088/1755-1315/1049/1/012080>

ВИРОБНИЧО-ПРАКТИЧНЕ ВИДАННЯ

ПАВЛО ЛУШИН, ЯНА СУХЕНКО

**ПРОТОКОЛ ЕКОФАСИЛІТАТИВНОЇ СЕСІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ
ІНДИВІДУАЛЬНОГО ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ
СУБ'ЄКТА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ**

**Методичні рекомендації до курсу
«Психологічна допомога особистості: екофасилітативний підхід»**

Державний заклад вищої освіти «Університет менеджменту освіти»
04053, м. Київ вул. Січових Стрільців, 52-А
тел.: +38 (044) 481-38-00, факс: +38 (044) 484-10-96
www.umo.edu.ua

Громадська організація «Українська асоціація екологічної психологічної допомоги»
01135, м. Київ, вул. Дмитрівська, 71
+38(097) 520-11-64 +38(097) 772-32-21
<https://epf.com.ua/>

Формат 60×84 1/16. Папір офсет.
Гарнітура Book Antiqua. Друк ризографічний.
Ум. друк. арк. 1,2